

Η πολιτική μιας δίκαιης οικονομίας δεδομένων Αλέξανδρος Νούσιας

Τα Κείμενα Θέσεων της Εύπολις έχουν συνταχθεί από συνεργάτες και ερευνητές της και διατίθενται ελεύθερα μέσω του διαδικτυακού τόπου της στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων της και με σκοπό την προώθηση του πολιτικού διαλόγου και της ανταλλαγής απόψεων και θέσεων.

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή και περαιτέρω χρήση των Κειμένων Θέσεων της Εύπολις επιτρέπεται και είναι ελεύθερη σε όλους, αποκλειστικά όμως με αναφορά στην πηγή ([όνομα συντάκτη], [αριθμός Κειμένου Θέσης], Εύπολις, [ημερομηνία], [διαδικτυακός τόπος])

Κείμενα Θέσεων ΕΥΠΟΛΙΣ: 1

Η πολιτική μιας δίκαιης οικονομίας δεδομένων

Αλέξανδρος Νούσιας

Δικηγόρος LLM, Ειδικός Συνεργάτης στο Ινστιτούτο
Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών του ΕΚΕΦΕ –
Δημόκριτος σε θέματα Ψηφιακής Διακυβέρνησης &
Ηθικής της Τεχνητής Νοημοσύνης

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΙΑΣ ΔΙΚΑΙΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Τον Φεβρουάριο του 2020, η ΕΕ εξέδωσε τη [Στρατηγική για τα Δεδομένα](#) (COM/2020/66)¹ (εφεξής: «Στρατηγική»). Η Στρατηγική βασίζεται στην παραδοχή ότι τα δεδομένα βρίσκονται στο επίκεντρο του ψηφιακού μετασχηματισμού. Απώτερος σκοπός είναι η δημιουργία μίας ενιαίας αγοράς δεδομένων, ικανής να τροφοδοτήσει τις τεχνολογίες και εφαρμογές που διατρέχουν οριζόντια την ανθρώπινη δραστηριότητα. Πυλώνες της Στρατηγικής αποτελούν α) η δημιουργία θεματικών χώρων δεδομένων² β) η κοινοχρησία δεδομένων³ καταρχήν εντός των θεματικών αυτών χώρων αλλά και μεταξύ διαφορετικών θεματικών χώρων γ) ο σεβασμός στις αξίες της ΕΕ με επίκεντρο τον άνθρωπο και δ) η ευρύτερη ανάγκη για μια δίκαιη οικονομία δεδομένων. Επί του πεδίου αναδύθηκαν πρωτοβουλίες, όπως η πολύ πετυχημένη διεθνής κοινότητα [MyData](#) που στόχο έχει την προώθηση μιας ολιστικής κουλτούρας ανθρωποκεντρικής (sic) διακυβέρνησης δεδομένων, καθώς και ευρείες υποδομές και σχετικό οικοσύστημα δεδομένων υπό τη μορφή των θεματικών χώρων δεδομένων ([International Data Spaces](#)). Απότοκος της οικολογίας των θεματικών χώρων δεδομένων με μεγάλη επίδραση και αναδυόμενη σημασία είναι το ευρωπαϊκό project υπό το ελληνικό όνομα [GAIA X](#). Πρόκειται επί της ουσίας για ένα σύστημα που συνίσταται στην ανάπτυξη ενός ασφαλούς, ομοσπονδιακής μορφής και διαχείρισης περιβάλλοντος διακίνησης δεδομένων με διαλειτουργικά πρότυπα έμπιστου διαμοιρασμού. Ενδεικτικά αναφέρουμε πως προς αυτήν την κατεύθυνση έχει αρχίσει να αναπτύσσεται το ευρωπαϊκό πρότυπο [iSHARE](#), το οποίο εστιάζει σε μεθόδους, ψηφιακής ταυτοποίησης, αυθεντικοποίησης και χορήγησης εξουσιοδοτήσεων.

Στη συνέχεια θα γίνει προσπάθεια να δοθεί νόημα σε αυτό το αναδυόμενο οικοσύστημα, στις θεωρητικές του παραδοχές, στις αξίες που προσπαθεί να εμψυχήσει και στις πρακτικές του στοχεύσεις. Δε χωρεί αμφιβολία πως τα δεδομένα αναδεικνύονται σε κρίσιμη πρώτη ύλη για την οικονομική ανάπτυξη, καθώς επίσης την προσωπική, εταιρική, εθνική επικυριαρχία (data sovereignty) την κοινωνική συνοχή αλλά και την ίδια τη δημοκρατία. Ως προς το τελευταίο βλέπουμε πως τα δεδομένα έχουν εξελιχθεί σε μέσο συστηματικής παρακολούθησης και επιτήρησης, είτε αυτό συμβαίνει θεσμικά απευθείας από το κράτος (βλ. Κίνα), είτε εμμέσως από την αγορά (βλ. μέγα πλατφόρμες), μέσα από πρακτικές του λεγόμενου καπιταλισμού της επιτήρησης (surveillance capitalism)⁴. Κοινός παρονομαστής είναι αφενός ο αδιανόητα μεγάλος όγκος δεδομένων, αφετέρου η αδυναμία χρήσης αυτών από τους πολλούς. Και εδώ έρχεται η πρώτη και βασική παραδοχή. Τα δεδομένα θα πρέπει να είναι πλήρως διαθέσιμα προς όλους, από εταιρείες και οργανισμούς όλων των μεγεθών μέχρι τον τελευταίο πολίτη υπό όρους ατομικής επικυριαρχίας. Μία δίκαιη οικονομία δεδομένων εμπεριέχει την ηθική δέσμευση, τη νομική ρύθμιση και την τεχνική υποδομή για ανοιχτές ροές δεδομένων από και προς όλες τις κατευθύνσεις, πάντα υπό την προϋπόθεση της συναίνεσης του υποκειμένου (για τις περιπτώσεις που τα δεδομένα ενδιαφέροντος είναι προσωπικά). Αντλαμβάνεται κανείς πως κάθε μία από αυτές τις παραμέτρους αποτελεί από μόνη της ένα σύνθετο ζήτημα που απαιτεί την πλήρωση πολλών και ποικίλης πολυπλοκότητας παραμέτρων και ζυμώσεων. Βασική όμως προϋπόθεση όλων είναι η δημιουργία εμπιστοσύνης. Και η εμπιστοσύνη χτίζεται μέσα

¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52020DC0066>

² Ενδεικτικά [European Health Data Space](#), διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/health/ehealth/dataspace_en.

³ Η κοινοχρησία δεδομένων δεν πρέπει να συνδέεται ή να ταυτίζεται με την έννοια των Κοινών.

⁴ Ο όρος εισήχθη από την ακαδημαϊκό Suzanna Zuboff στη μνημειώδη διατριβή της με τίτλο: 'The Age of Surveillance Capitalism' [2019].

από την ισόρροπη εξυπηρέτηση των συμφερόντων όλων των ενδιαφερομένων μερών, είτε πρόκειται για εταιρείες, είτε για φυσικά πρόσωπα, είτε για κοινωνικούς φορείς.

Τα βασικά ερωτήματα που ανακύπτουν επομένως είναι αυτά περί εμπιστοσύνης. Πώς χτίζεται η εμπιστοσύνη; Ποιοί είναι οι πρωταγωνιστές που οφείλουν να εμπνέουν και να εισπράττουν εμπιστοσύνη; Ποιά είναι τα σχετικά εργαλεία; Στο **επίπεδο του φυσικού προσώπου** ή του υποκειμένου των δεδομένων (sic) η εμπιστοσύνη χτίζεται από τη δυνατότητα που παρέχει το οικοσύστημα στο υποκείμενο να ελέγχει τα δεδομένα του. Σε **πρακτικό επίπεδο** αυτό σημαίνει τεχνολογίες που αναπτύσσονται με γνώμονα τον άνθρωπο, με την προσωπική μας προτίμηση και έρευνα να εστιάζει στο ψηφιακό δίδυμο, ο οποίος θα διαχειρίζεται τις συναινέσεις του υποκειμένου σε ζωντανό χρόνο, στις εφαρμογές αυτόματης επεξήγησης σύνθετων νομικών κειμένων σε απλή και κατανοητή γλώσσα, στα συστήματα απεικόνισης των βαθμών συμμόρφωσης σε πραγματικό χρόνο αλλά και πλείστες άλλες εφαρμογές που μπορεί να τεθούν στην υπηρεσία του ανθρώπου. Σε **νομικό επίπεδο** η Ευρώπη έχει αρχίσει να κινείται προς αυτήν την κατεύθυνση, εφαρμόζοντας επί του πεδίου το όραμά της να γίνει ο ρυθμιστής της παγκόσμιας αγοράς δεδομένων με σειρά νομοθετημάτων παγκοσμίου εμβέλειας. Την αρχή την έκανε ο γνωστός σε όλους 'GDPR' εισάγοντας αξίες και κατευθυντήριες γραμμές ως προς τη διαχείριση και προστασία των προσωπικών δεδομένων. Ωστόσο, νομοθετήματα όπως ο [Κανονισμός για τη Διακυβέρνηση Δεδομένων](#) (Data Governance Act) ή η [Πρόταση για έναν Κανονισμό Δεδομένων](#) (Data Act) στοχεύουν στη δημιουργία μέσω διακυβέρνησης και κανόνων αντίστοιχα, προκειμένου να τεθούν στη διάθεση όσο το δυνατόν περισσότερων, άμεσα προς χρήση, όσο το δυνατόν πιο πολλά δεδομένα. Ακόμα πιο στοχευμένα, η [Πρόταση Κανονισμού για την Τεχνητή Νοημοσύνη](#) επιχειρεί, σε παγκόσμια πρώτη, να θέσει το πλαίσιο ανάπτυξης ασφαλών και έμπιστων αυτόνομων ευφυών συστημάτων, ενώ το [πακέτο προτάσεων για τους ψηφιακούς παρόχους](#) στοχεύει αφενός να διασφαλίσει την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου και αφετέρου να ενισχύσει την καινοτομία, την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα.

Παρατηρεί κανείς από τα παραπάνω πως η ΕΕ επιχειρεί να ακροβατήσει εντός ενός βασικού διπόλου αντιθετικών αλλά εξίσου επιθυμητών στόχων. Από τη μία μεριά ενυπάρχουν θεμελιώδεις ηθικές αξίες και ανθρώπινα δικαιώματα σε συνδυασμό με το στόχο της αποκεντρωμένης επικυριαρχίας των δεδομένων και από την άλλη η ανάγκη για ανοιχτές, ελεύθερες ροές με τους λιγότερους δυνατούς τεχνικούς, νομικούς και -ίσως- οικονομικούς περιορισμούς. Εξίσωση για δυνατούς λύτες στο βαθμό που η ανάγκη είναι εξίσου επιτακτική και για τους δύο, επί της αρχής αντιθετικούς και αντιστρόφως ανάλογους, πόλους. Πρόκειται αναμφίβολα για ένα σύνθετο περιβάλλον στο οποίο δεν επιτρέπονται αναγκαστικές εκπτώσεις αλλά εμπνευσμένες αλληλοκαλύψεις στους κατάλληλους χρόνους. Άρα τίθεται υπό κρίση το μοντέλο λειτουργίας.

Η τοποθέτηση του προβληματισμού σε αυτό το επίπεδο αφαίρεσης και μάλιστα όταν ο στόχος είναι η ανάπτυξη, μοιραία επιφέρει την πολιτικοποίηση της συζήτησης. Το ερώτημα που προκύπτει συνίσταται στην επιλογή του μοντέλου διαχείρισης και εξουσίας στην αναδυόμενη οικονομία δεδομένων και στα επιμέρους στοιχεία της όπως πχ η ανταγωνιστικότητα. Θα είναι το κράτος, η αγορά ή ο τρίτος πόλος των Κοινών το κέντρο εξουσίας; Το ερώτημα δεν είναι καθόλου καινούριο και κατά καιρούς έρχεται στην επιφάνεια με διαφορετικό πρωταγωνιστή, από τα κοινόχρηστα πράγματα του αστικού δικαίου, στα προϊόντα διανοίας της Πνευματικής Ιδιοκτησίας και τώρα στα

πάσης φύσεως δεδομένα. Αναμφίβολα επομένως πρόκειται για ζήτημα **και** πολιτικό. Ως πολιτικό ζήτημα όμως χρήζει απαραίτητα κλασικής ιδεολογικής φορτίσεως ή μιας καθαρής ματιάς ‘πολλαπλού αγνωστικισμού’, όπου δηλαδή διαφορετικά συστήματα και μοντέλα πολιτικής διαλειτουργούν με την κοινή πεποίθηση ότι η πολιτική μας αφετηρία είναι η υποκειμενική, μερικώς επιστημονικά τεκμηριωμένη αλήθεια με περισσότερα ή λιγότερα σημεία ενδιαφέροντος; Η απάντηση σε πρώτο επίπεδο είναι προφανής. Όλα τα μοντέλα έχουν κάτι να προσφέρουν. Το πρόβλημα (που είναι και το αντικείμενο της συζήτησης) που θα μας απασχολήσει είναι οι ποιότητες που θέλουμε να επιστρατεύσουμε από το κάθε -πολιτικό- μοντέλο, οι αναλογίες και τα βάρη τους στο σύνολο και οι τελικές μας στοχεύσεις σε απόλυτες τιμές, έτσι ώστε να θέσουμε τις υποδομές των επόμενων πενήντα χρόνων στην υπηρεσία του ανθρώπου.

Στην πράξη βλέπουμε πως οι συνθήκες δεν είναι ώριμες ακόμα, ώστε να υπάρξει πλήρως αποκεντρωμένη διαχείριση σε επίπεδο φυσικού προσώπου ή μικρομεσαίας επιχείρησης καθώς δεν υπάρχει ούτε η γνώση ούτε η θέληση, ούτε η συνειδητοποίηση για την ανάγκη ανάληψης ενός τέτοιου ρόλου. Ωστόσο οι πρακτικές της αγοράς έχουν καταδείξει πως το κλείσιμο των δεδομένων ευνοεί τους ισχυρούς. Απαιτείται λοιπόν επί της αρχής ένα καθεστώς ‘ανοιχτότητας’ με φίλτρα και δυνατότητα ελέγχου από τους κάθε δικαιούχους, υπό κανόνες που θα θέσει ο νομοθέτης κεντρικά, έτσι ώστε αφενός να επιβληθούν συνθήκες υγιούς ανταγωνισμού, αφετέρου να μην οδηγηθούμε σε παράδοξα τύπου «Τραγωδίας των Κοινών». Αυτό προϋποθέτει την παραγωγή αντίστοιχης πολιτικής, οικονομικής και νομικής θεωρίας και η συνακόλουθη εφαρμογή στο πεδίο μέσα από ένα αναδυόμενο οικοσύστημα αξιών, θεσμών, πρακτικών, υπηρεσιών και εργαλείων.

Τα παραπάνω θα συζητηθούν διεξοδικά σε συνάντηση εργασίας που θα διοργανωθεί από την Εύπολις σε ημερομηνία που θα ανακοινωθεί. Βάσει των ευρημάτων της συνάντησης εργασίας το κείμενο θα συμπληρωθεί και επικαιροποιηθεί, με στόχο την οριστικοποίησή του.